

მარიკა ჯიქია

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი (საქართველო)

**Marika Jikia**

*Ivane Javakhishvili Tbilisi State University (Georgia)*

marika.jikia@tsu.ge

## თურქული ინტერფერენციის არალექსიკური მოდიფიკაციები ზოგიერთ ქართულ დიალექტში

### Non-Lexical Modifications of Turkish Interference in Some Georgian Dialects

*Submitted 25.05.2025    Accepted 01.08.2025*

DOI: 10.55804/jtsu.15120473.2025.18.12

#### Abstract

Due to a number of historical circumstances, two segments of the Georgian language – the Ingilo and Southern dialects – have developed in the environment of Anatolian Turkish and Azerbaijani, languages that are closely related to each other. In addition to the borrowing of lexical units, other parameters (both phonological and morphological) have also changed to some extent, either in similar or distinct ways. In particular, both the Ingilo and Southern dialects have adopted the vowels /ö/ and /ü/ from Turkish and Azerbaijani. Furthermore, in the Shavshetian and Tao dialects, the Georgian of the Chveneburis, and the Ingilo dialect, /ʒ/ has been replaced by /z/ almost everywhere under the influence of Turkic languages: /zvali/ (bone), /zveli/ (old), /zapil/ (thread), /biza/ (uncle). The consonant /ʒ/ has been preserved only in the Nigali dialect. Because two consonants are not found at the head of a syllable in Turkic languages, the following forms have become fixed in the aforementioned Georgian dialects under the influence of Turkish or Azerbaijani: in the Tao dialect: *kilde* < /kɪdɛ/ (rock), *bize* < /bɛzɛ/ (chaff), *khobo* < /khɒbɒ/ (calf), *kibili* < /kɪbɪlɪ/ (tooth); in the Ingilo dialect: *shito* < /sɪtɒ/ (branch); and in the Imerkhevi dialect, *Tibet* < /tɪbɛtɪ/ (a toponym and village name). Additionally, the use of a consonant-stem noun as a stem instead of the expected nominative is widespread. This occurs in both the Ingilo and Southern dialects as a result of an analogy with the affix-free nominative case of affix-rich Turkic languages. A striking example of morphological interference is the production of the intensive in the Ingilo dialect: the model is Azerbaijani, but the material is national. This Turkic-derived form of reduplication has not been activated in the southern dialects of Georgian. Finally, under the influence of Turkish, the adverbs /aq/ 'here' and /iq/ 'there' have been replaced by the forms /akshil/

*/ikshil/, /lagzel/, /ikzel/*, which are calques of the Turkish *burada* and *orada*. The Ingilos do not use these forms.

**Keywords:** *Turkish, Azerbaijani, Georgian dialects, phonological and morphological interference*

## შესავალი

ისტორიულ ვითარებათა გამო ქართული ენის ორ სეგმენტს – ინგილოურსა და სამხრეთულ დიალექტებს – განვითარება უზღვბა ერთმანეთთან ახლო მდგომ ანატოლიური თურქულისა და აზერბაიჯანულის გარემოცვაში.

## შეპირისპირებითი კვლევა

ეროვნულ მეტყველებას (ერთი მხრივ – იმერხეულ, ტაოურ, მაჭახლურ, ნიგალურსა თუ ჩვენებურების ქართულს და, მეორე მხრივ – ინგილოურს) ამ ორი თურქული წარმომავლობის ენის გავლენით, ლექსიკური ერთეულების სესხების გარდა (რაც ენათა კონტაქტების ყველაზე რელიეფური შედეგია), სხვა პარამეტრებიც – ფონოლოგიური, მორფოლოგიური – რამდენადმე ერთნაირად ან განსხვავებულად ეცვლება. კერძოდ კი: როგორც ჰერელები, ისე დასავლელები უპრობლემოდ წარმოთქვამენ თურქულისა და აზერბაიჯანული */ö/*-სა და */ü/*-ს. ორივე ხმოვანი ინგილოურსა და ჩვენებურების ქართულში ადაპტირებულია და გვხვდება როგორც თურქულ ნა-სესხობებში – გოლი < თურქ. göl ‘ტბა’, ასევე ქართულ სიტყვებში:

გოლვა – /ვა/ > /ö/ (ფალავა 2002:116);

სადღობელი – /ვე/ > /ö/ (ფალავა 2002:117);

წჳმა – /ვი/ > /ü/ (ფალავა 2002:118);

მისთჳნ – /ვი/ > /ü/ (ფალავა 2002:121).

შავშურში, ტაოურში, ჩვენებურების ქართულსა და ინგილოურში თურქული ენების გავლენით */d/* თითქმის ყველგან */ზ/*-თია ჩანაცვლებული: ზვალი, ზველი, ზაფი, ბიზა (ფუტკარაძე 2016:458). ჩემი სამასწავლებლო პრაქტიკიდან – ინგილო სტუდენტების ნაწერებში – გვხვდება: გრზელი, სიზე, სზინავს, პატარზლის და სხვ.

*/d/* მხოლოდ ნიგალურშია შენარჩუნებული (ფუტკარაძე 2016:415).

ცნობილია, რომ ქართული ენა არ ეკუთვნის იმ ენებს, რომელთაც ეუხერხულე-ბათ სიტყვათა თანხმოვნური დაწყება, ან ეძნელებათ თანხმოვანთშეჯგუფების წარმოთქმა (ქავთარაძე 1964: 192), ხოლო თურქულ ენებში წარმოუდგენელია მარცვლის თავში მიჯრით ორი თანხმოვანი (ჯიქია 2024: 124-126). აღსანიშნავია, რომ ზემოჩამოთვლილ დიალექტებში სწორედ თურქულის ან აზერბაიჯანულის გავლენითაა ფიქსირებული შემდეგი ეპენთეტური ფორმები:

ტაოური: **კილდე** (კლდე)(ცინცაძე 2002:189),  
**ბიზე** (ბზე) (ფალავა და სხვ. 2024:425);  
ჩვენებურების: **ხოზო** (ხოზო)(ფუტყარაძე 2016:276),  
**კიბილი** (კბილი) ფუტყარაძე 2016:278);  
იმერხელი: **ტიბეთი** (ტბეთი) (ფუტყარაძე 2016:468);  
შდრ.: ინგილოური **შიტო** (შტო) და სხვ.

ფართოდ არის გავრცელებული ფუძეთანხმოვნის სახელის ფუძის სახით ხმარება, რაც მოსალოდნელი სახელობითის ნაცვლად ძველი ქართულის წრფელობითს კი არ უტოლდება (ცინცაძე 2002:187), არამედ აფიქსებით მდიდარი თურქული ენების უაფიქსო სახელობითი ბრუნვის ანალოგიის შედეგია როგორც ინგილოურში, ასევე სამხრეთულ დიალექტებში:

**დიდ მამათილ** მყავს სოფელში (ბერიძე 2009:169);  
დეგსქელის **წყალ** აქსუ მაჰლესი (ბერიძე 2009:170);  
**დამკვრელევ** ემზადებიან (ჩემი სამასწავლებლო პრაქტიკიდან).

ქართული ფუძეთანხმოვნის სახელების მიცემითი ბრუნვის ნიშნები გამქრალია როგორც სამხრეთ-დასავლურ კილოებში, ისე – ინგილოურშიც:

**ენერ** არ დუუგებთ ქვეშა, **ერთმანეთ** საქმეში ვარგივართ (ფუტყარაძე 2016: 464);  
**კაკალ** მაყრიან **წანდილ** (ფუტყარაძე 2016: 498).

## რედუბლიკაცია

რედუბლიკაცია თურქულ ენებში მრავალნაირადაა რეალიზებული. ამ ჯერზე ჩვენ განვიხილავთ ნაწილობრივ რედუბლიკაციას – ზედსართავი სახელის აღმატებითი ხარისხისა და ინტენსივის წარმოების საშუალებას, რომელიც უცილოდ მოსალოდნელი სუფიქსით კი არ არის მანიფესტირებული, არამედ – ინტერფიქსით. უპირატესად ამ კატეგორიის მანარმოებელია ფონოლოგიურად შეპირობებული ოთხი აფიქსი: -m-, -p-, -r-, -s-. მისი მექანიზმი, ე.ი. პირველი მარცვლის გამეორების წესი, შემდეგნაირია: მარედუბლიცირებული მორფემა უსწრებს გასაძლიერებელ ერთეულს და ერთვის მის პირველ ღია მარცვალს: აზერბაიჯანული *yaşıl* ‘მწვანე’ – *yamyaşıl* ‘ძალიან მწვანე’; თუ მარცვალი (C)VC(C) სტრუქტურისაა, მისი ბოლოკიდური თანხმოვნის ადგილს ინტენსივობის აფიქსი იკავებს. გასაძლიერებელი სიტყვა შეიძლება იყოს არა მხოლოდ ზედსართავი სახელი, არამედ ზმნიზედა და არსებითი სახელიც (ჯიქია 200:81-89).

ქართულში ზედსართავი სახელის აღმატებითი ხარისხი ინარმოება როგორც მორფოლოგიური ინვენტარით – უ- -ეს- – თავსართ-ბოლოსართით:

მშვენიერ-ი – უ-მშვენიერ-ეს-ი;

ასევე სინტაქსურადაც: დადებითი ხარისხის ზედსართავს უსწრებს სიტყვა *ყველაზე*: მაღალი – ყველაზე მაღალი (მანიძე 1973:140).

მორფოლოგიური ინტერფერენციის რელიეფური მაგალითია ინტენსივის წარმოება ინგილოურში: მოდელი აზერბაიჯანულია, მასალა – ეროვნული.

საგნის მოჭარბებული თვისების აღსანიშნავად ქართული ენის ინგილოურ დიალექტში გამოიყენება აზერბაიჯანული ენის ინტენსივის ზემოთ აღწერილი მოდელი. გასაძლიერებელი სიტყვა ქართულია, ხოლო მოდელი და სართის სახეობა /-m-/ – ნა-სესები:

**წიმ-წითელ** – წითელი: წიმ-წითელ ვარდევ – ძალიან წითელი ვარდები;

**ყიმ-ყითოლ** – ყვითელი: ყიმ-ყითოლ ფოთლე – ძალიან ყვითელი ფოთლები;

**ლუმ-ლურჯ** – ლურჯი: ლუმ-ლურჯ ცა – ძალიან ლურჯი ცა;

**წომ-წონე** – მწვანე: წომ-წონე ბალახ იყო – ძალიან მწვანე ბალახი იყო;

**თემ-თეთრ** – თეთრი: თემ-თეთრ ფერ აქონდა – ძალიან თეთრი ფერი ედო;

**ჩიმ-ჩიფლაც** – შიშველ-ტიტველი: ჩიმ-ჩიფლაც გარბოდა – შიშველ-ტიტველი დარბოდა;

**კომ-კოხე** – მკვახე: კომ-კოხე ატამ იყო – ძალიან მკვახე ატამი იყო.

იხ. აგრეთვე: **მარტო** – **მა-მ-მარტო**;

**უმარილო** – **უ-მ-უმარილო**;

**ფეხშოლა** – **ფე-მ-ფეხშოლა**;

**ცარიელ** – **ცა-მ-ცარიელ**;

**ღია** – **ღი-მ-ღია**.

აღსანიშნავია, რომ რედუბლიკაციის ეს თურქული წარმომავლობის ყალიბი არ მოქმედებს, არ გააქტიურებულა ქართულის სამხრეთულ დიალექტებში.

სამაგიეროდ აქ სხვა თურქული მორფოლოგიური მოდელი მოიხსენიება ქართულმა.

ადგილის ზმნიზედები *აქ* და *იქ* სავსებით მყარი და თვითმარი მოცემულობებია.

თურქულში დიდი დატვირთვის მქონე **bu(r)** ‘აქაურობა’ და **o(r)** ‘იქაურობა’ ირთავს ადგილობითი ბრუნვის **-da** ნიშანს: **burada** ‘აქ’, **orada** ‘იქ’. ჩვენებურისთვის ეს წარმოება იმდენად აქტუალური გამოდგა, რომ ქართულად მეტყველებისას იგი მიმართავს კალკირებას, ცდილობს, ზედმინეწით ზუსტად გადმოსცეს სიტუაცია, ამოდის თურქულიდან და ქართულად ჭარბი ლოკალიზაცია გამოუდის. სწორედაც რომ თურქულის გავლენით ეს ზმნიზედები სრულად ჩანაცვლებულია *აქში*, *მაქში*, *იქში*, *აგ ზე*, *იქზე* ფორმებით, რაც თურქული **burada/şurada/orada**-ს კალკია:

**bura** ‘აქაურობა’ + **-da** ‘-ში’/’-’ ზე’;

**şura** ‘მაქაურობა’ + **-da** ‘-ში’/’-’ ზე’;

**ora** ‘იქაურობა’ + **-da** ‘-ში’/’-’ ზე’.

ეს არ გვხვდება ინგილოურში.

გვერდს არ/ვერ ავუვლით ერთ ფაქტორს: აქზე და *იქში* ზმნიზედები შესაძლოა ძველ ქართულისეულ *აქაშინა* და *იქაშინა* ფორმებს კიდევაც მიემართება, თუ ფერეიდნულიდან ამოვალთ, მაგრამ არა ჩვენებურებისა და იმერხეველების ქართულში.

## დასკვნა

რა გამოიკვეთა ჩვენი დაკვირვების კვალობაზე:  
ერთნაირი ზემოქმედება (მაგ., სახელობითი და მიცემითი ბრუნვის ნიშნების უქონლობა ფუძეთანხმოვნებთან;  
/d/ ბგერის ჩანაცვლება /ზ/თი და სხვ;  
ინტენსივის თურქული მოდელი მხოლოდ ინგილოურში აღმოჩნდა ქმედითი;  
აქზე და იქში გვხვდება ყველა სამხრეთულ დიალექტში, მაგრამ ჰერელები ამ ფორმებს არ მიმართავენ.

## ლიტერატურა

- ბერიძე 2009:** ე. ბერიძე, *ნიგალი*, თბილისი.
- ფალავა 2002:** მ. ფალავა, უმლაუტი სამხრულ კილოებში, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, *მემედ აბაშიძის სახელობის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი, კრებული II*, ბათუმი.
- ფალავა და სხვ. 2024:** მ. ფალავა, მ. ცინცაძე, მ. ბარამიძე, *ქართული ენის ტაოური დიალექტი (გამოკვლევა, მასალები, ლექსიკონი)*, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი.
- ფუტყარაძე 1993:** შ. ფუტყარაძე, *ჩვენებურების ქართული*, წიგნი I, ბათუმი.
- ფუტყარაძე 2016:** შ. ფუტყარაძე, *ჩვენებურების ქართული*, წიგნი II, ბათუმი.
- ქავთარაძე 1964:** ი. ქავთარაძე, *ქართული ენის ისტორიისათვის*, I, თბილისი.
- შანიძე 1973:** ა. შანიძე, *ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები*, თბილისი.
- ცინცაძე 2002:** მ. ცინცაძე, ტაოური ქართულის ზოგი თავისებურება, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, *მემედ აბაშიძის სახელობის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრი, კრებული II*, ბათუმი.
- ჯიქია 2001:** მ. ჯიქია, თურქული ენის მახასიათებელთა დაზუსტება რედუბლიკაციის ერთ სახესხვაობაზე დაყრდნობით, *ენათმეცნიერების საკითხები*, 3, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.
- ჯიქია 2024:** მ. ჯიქია, ქართული მასალა თურქული ფონოტაქტიკის ჭრილში, *ენათმეცნიერების საკითხები*, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.